

10-71

AZ ORSZÁGOS NEMZETI KLUB KIADVÁNYAI

74

A JOGÁSZ ÉS A LAIKUS ELEM A BIRÁSKODÁSBAN

VINCENTI GUSZTÁV
ELŐADÁSA
AZ ORSZÁGOS NEMZETI KLUBBAN
1943. MÁRCIUS 24.-ÉN.

BUDAPEST, 1943.

Attila-nyomda részvénytársaság

A kiadásért felelős:

Dr. Egyed István, az Országos Nemzeti Klub főtájkára.

13119 Attila-ny. rt. Budapest, II., Szász Károly-u. 3—5. T.: •150—080.

Igazgató: KULCSÁR ANDOR.

16472 ✓
1906 SEP 20 / 7

Ha egy képesítéshez kötött foglalkozást olyan valaki folytat, akinek nincs meg a törvényben megszabott képesítése, azt általában *kontárnak* nevezik. Egyik-másik foglalkozási ágban még külön műszó is van reá. Így az, aki orvosi gyakorlatot diploma nélkül folytat: *kuruzsló*, aki ügyvédi ténykedéseket végez képesítés és azon alapuló jogosultság nélkül, az *zugirász*.

Az ilyen kontárságot a törvény általában üldözi és különböző represszáliákkal kiküszöbölni törekszik. Rendszerint a társadalom is elítéli és bizalmatlansággal viseltetik vele szemben. De különösen az érdekelt foglalkozási ághoz tartozók azok, akik igen erélyesen szoktak a saját jogaik és kari érdekeik védelmére kelni, ha avatatlanok versenyt támasztanak nekik.

A bírászkodás tekintetében mindez másképen van.

A bírói tiszt elnyerését a törvény igen magas képesítéshez köti. Jogtudori oklevelet, annak a megszerzése után három évi — kevéssel ezelőtt még négy évi — joggyakorlatot és ezeken felül még egy, igen nehéz, nagy anyagot felölelő gyakorlati vizsga letételét szabja meg feltételként. A magasabb bírói állásokra való kinevezésnek pedig még további feltételei vannak, amelyeket az 1891:XVII. tc. 22. és 23. §-a szab meg. Ebből tehát a törvényhozásnak s a törvényhozás mögött álló közvéleménynek arra a felfogására kellene következtetést vonni, hogy a bírászkodáshoz alapos próbának alávetett, széleskörű jogismeretekre van szükség mellőzhetetlenül.

Ennek a következtetésnek azonban — legalább látszatra — ellentmond az a tény, hogy ugyancsak a törvény rendelkezéséből a bírászkodásban részben a szakképzett rendes bírák mellett, részben azok helyett sokféleképen szerephez jutnak olyanok, akiknek a rendes bírákénál kisebb jogi képzettségük van, sőt olyanok is, akiknek egyáltalában nincs jogi képesítésük, s ezt a közönség, mégpedig a jogász közönség is, sőt maga a bírói testület is nemcsak különösebb aggály nélkül elfogadhatónak, hanem sok esetben egyenesen üdvösnek tartja.

Gondoljunk csak arra, hogyan lelkesedtek még nem is olyan régen az esküdtbíráskodásért! S ha ennek az intézménynek a mai kor felfogása nem is kedvez, azért ma is nem egyszer találkozunk olyan nézetel, hogy a bíráskodáshoz csak helyes ítélőképesség és életismeret kell, a jogi szakképzettség pedig nemcsak nem feltétlen biztosítéka, hanem adott esetben egyenesen akadálya lehet az igazságos ítélkezésnek, mert a törvénynek túlságosan merev alkalmazására indítja a bírót.

De ha így van, indokolt-e annak a magas jogi szakképzettségnek a megkívánása a rendes bíróság tagjaitól, amelyről az előbb említést tettem?

Látszat szerint itt csakugyan kibékíthetetlen ellentét van a felfogások között. Az a kérdés már most, így van-e ez valóban, vagy van mód az ellentét kiküszöbölésére, az ellentétes felfogások összeegyeztetésére. Ha szakképzett bírói karra szükség van, — amit mégis csak általánosan elismert tételnek tekinthetünk —, van-e jogosultsága annak, hogy a laikus elem is résztvegyen a bíráskodásban, és ha igen, mi ennek a helyes módja és mértéke?

Forduljunk elsöbben a nagy tanítómesterhez, a történelemhez!¹

A régi történelmi korok államszerkezete nem a hatalmak szétválasztásának, hanem a hatalom egységének az elvén épült fel. A bírói hatalmat — személyesen vagy helyettese, illetőleg megbízottja útján — ugyanaz gyakorolta, aki a törvényhozó, a kormányzati és a katonai hatalomnak is birtokosa volt. Természetes, hogy akinek ilyen sokféle feladatköre és joghatósága volt, az nem specializálhatta magát egyik vagy másik irányban, tehát mint bíró sem szerezhett mai értelemben vett különös szakképzettséget. Bizonyos azonban az is, hogy a bírói hatalom állandó gyakorlása már magában véve módot adott azoknak az ismereteknek a megszerzésére, amelyek a helyes ítélkezéshez a kor felfogása szerint szükségesek voltak.

A bírói szervezet kifejlődése a királyság megalapításától kezdve nagy általánosságban nálunk is úgy ment végbe, mint Közép- és Nyugat-Európának más országaiban. A bírói hatalom legfőbb birtokosa *maga a király* volt, aki eleinte rendszeresen, később mind ritkábban s végül már csak kivételesen bíráskodott maga személyesen. Mellette bírói joghatóságot gyakoroltak az ország legfőbb méltóságai, *a nádor, az országbíró, a kancellár, majd a személynök*. Ezek voltak *az ország rendes bírái*, akik a király udvarában, a *királyi Kúrián*

¹ L. Hajnik Imre: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyesházi királyok alatt; Vinkler János: A magyar igazságszolgáltatási szervezet és polgári peres eljárás a mohácsi vésztől 1848-ig.

ítélkeztek, a nádornak azonban a Kúrián kívül saját ítélőszéke is volt s ő vidéken is tartott törvényszéket. Külön ítélőszéke volt a *tárnokmesternek, az erdélyi vajdának, a székelyek ispánjának, a horvát bánaknak*. Vidéken a *megyéknek s a szabad városoknak (civitas, libera villa)* voltak saját bíróságai, melyeknek élén a megyében az ispán, majd az alispán meg a szolgabíró állott, a szabad városokban pedig a tisztét választás útján elnyerő városbíró. A jobbágyok polgári és büntető pereinek jelentős részében a földesúr vagy ennek a tisztje, megbízottja ítélkezett az *úriszéken*.

Mindezek a bíróságok — a királyi jelenlét, a királyi különös jelenlét és a királyi személyes jelenlét bíróságától lefelé, a legalsóbb fokozaton levőig — *társas bíróságok* voltak; azokon a bírói hatalom birtokosa bírótársak közreműködésével hozta meg az ítéletét. Ilyen bírótársai voltak a nádornak, országbírónak az ő helyetteseik, az *al-nádor, alországbíró; később az ítélőmesterek, protonotáriusok* is. Ezek egyúttal — segédekkel, kancelláriájukkal együtt — az ítélkezéssel járó írásbeli munka végzéséről is gondoskodtak; már ez kétségtelenné teszi, hogy a jogban jártasoknak kellett lenniök. Ezekon kívül *ülőkök* — *assessores* — is helyet foglaltak a tanácsban, akiket — mivel esküt tettek — a források gyakran *esküdteknek* is neveznek. (*Jurati assessores, jurati cives.*) Az *ülőkök* a királyi Kúrián a főpapok, főurak és a nemes urak soraiból, a nemesség vidéki bíróságain a nemességből, a városokban a városi polgárokból kerültek ki. Az *úriszéken* rendszerint nem nemesek voltak a földesúrnak vagy az ő megbízottjának az ítélőtársai; csak ha a felperes nemes ember volt, kellett egy résztököt a nemességből venni.

Azt, hogy hány *ülököt* vagy esküdtet kell bírótársként a tanácsba hívni, a jogszabályok kezdetben egyáltalában nem határozták meg. Volt úgy is, hogy a király vagy az országnak a király helyett eljáró rendes bírása magán az országgyűlésen, a megyei ispán (alispán) a vármegye közgyűlésén tartott ítélőszéket. Később a jogszabályok megállapították a bírói tanács alakításához szükséges legkisebb létszámot, amelynél többet tehát lehetett, de kevesebbet nem lehetett a tanácsba hívni. A bírói tanácsnak sem nem emelhető, sem nem csökkenthető végleges létszámát csak az 1723. évi XXIV. és XXVI. tc. állapította meg, de csupán a királyi Kúriára nézve akként, hogy a *hétszemélyes táblán* a tanács az elnöklő nádorral, majd országbíróval együtt 11 tagból, az ekkor még szintén a kir. Kúriához tartozó *királyi ítélőtáblán* pedig az elnöklő személynökkel együtt 9 tagból alakult.

Régi törvényeink sem a bírói impériumot gyakorló bíraktól, sem az ezekkel együtt ítélkező *ülököktől* és egyéb bírótársaktól különös

elméleti képesítést nem kívántak. Nem kívánták meg tőlük különösen valamely tudományos fokozatnak az elnyerését. Ilyen követelményt még az 1723. évi XXIV. és XXVI. tc. sem állított fel, holott ezek már kétségtelenül hivatásos, állandó bírakkal működő hétszemélyes táblát és királyi táblát szerveztek.²

És mégsem lehet azt mondani, hogy a bírának, vagy akár csak a bíraskodásban kevésbé jelentős szerepet vivő ülnököknek nem kellett a jogot ismerniök. Forrásainkban számos helyen találhatunk utalást arra, hogy az ülnököket az egyes rendekhez vagy közösségekhez tartozók közül azoknak a sorából kell választani, akik a jogban jártasak (*juris periti*). Különösen a városi jogkönyvek gyakran kiemelik azt is, hogy a bíró — a tőle megkívánt egyéb személyi tulajdonságok mellett — *a helyi szokásjogban* is jártas legyen.³ Az, hogy régi törvényeink alakszerű jogi képesítést nem kívántak a bírótól, ekként lényegében csak azt jelenti, hogy a bírónak a jogban való szükséges jártasságáról nem a mai kor, hanem az akkori idők kívánalmainak és felfogásának megfelelően gondoskodtak.

Megjegyzendő egyébként, hogy az ülnökök és egyéb bírótársak hosszú időn át csupán *votum consultativummal* vettek részt a bírói döntés kialakításában, magát a döntést pedig a tanács feje hozta meg s nyilván ő volt azért a saját személyében felelős. Ez a helyzet kimutathatóan csupán 1549-ben változott meg, amikor I. Ferdinánd király a helytartótanács tanácskozási rendjére vonatkozóan kiadott utasításában azt rendelte, hogy *a szavazatok többségével* hozzák a határozatokat. Valószínű azonban, hogy a valóságban ez már korábban, külön rendelkezés nélkül is gyakorlatba ment.⁴

Amint ebből a vázlatosnál vázlatosabb áttekintésből is kitűnik, hosszú és változatos történeti fejlődés után jutottunk el a modern magyar bírósági szervezet megalakításához, amelyet az alaptörvénynek, a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869:IV. tc.-nek az 1. §-a azzal az elvi kijelentéssel vezetett be, hogy *az igazságszolgáltatás a közigazgatástól elkülönítettik*.

Ezt az elvet az azóta hozott törvények és rendeletek nem változtatták meg maradéktalanul.

² Vinkler János egyenesen ezzel hozza kapcsolatba azt a tényt, hogy az ügyvédi gyakorlatot is csak Mária Teréziának 1769. február 10-én kiadott rendelete kötötte jogi főiskolai képzéshez, ügyvédnél és bíróságnál töltendő gyakorlathoz és ügyvédi vizsgához. L. i. m. II. köt. 349. l.

³ Hajnik, i. m. 150. l.

⁴ Vinkler, i. m. I. köt. 233. l., II. köt. 580. l.

Természetesen annak a kérdésnek a vizsgálatánál, hogy az igazságszolgáltatásnak vagy más szóval a bíráskodásnak a közigazgatástól való elválasztása mennyiben valósult meg, nem indulhatunk ki a *bírászkodásnak* a hatásköri viták elintézésénél a bírói gyakorlatban igen helyesen szem előtt tartott abból a fogalom meghatározásából, hogy bírói határozat csak az a határozat, amelyet rendes bíróság vagy azzal egy tekintet alá eső külön bíróság hozott. Ez *petitio principii* volna. A dolog lényegét tekintő helyes álláspont szerint a *közigazgatás* a jogszabályok által, legalább is a maguk egészében előre meg nem határozott tartalmú diszkrécionárius intézkedésekből álló köztevékenység és ezzel szembeállítva minden olyan hatósági intézkedés, illetőleg határozathozatal, amely a jogszabályban már egészben bennfoglalt általános parancsnak, az ott kijelentett állami akaratnak az egyes esetre alkalmazásában áll és ebben ki is merül, *bírászkodás* akkor is, ha olyan hatóság végzi, amely rendszerint másnemű feladatok ellátására van hivatva és amely szervezeti szempontból nincsen az igazságügyi szervezetbe beépítve. Eszerint a fogalom meghatározás szerint pedig kétségtelen, hogy a bírászkodást a magánjogi és büntetőjogi vitás ügyek tekintetében egyaránt jelentős részben közigazgatási hatóságok, illetőleg olyan, törvény által — bár elsősorban más célra — alkotott testületek látják el, amelyeket ebben a működési körükben — a Hatásköri Bíróság állandó gyakorlata szerint is — közigazgatási hatóságoknak kell tekinteni. Természetesen még nagyobb szerep jut a közigazgatási hatóságoknak a közjogi bírászkodásban, amelynek a fogalmát szintén nem lehet a közigazgatási bíróság elé tartozó vitás ügyek elbírálására korlátozni.

Mivel a közigazgatási tisztviselők jelentős részének jogi képesítése van, a közigazgatási hatóságok bírászkodása általában nem jelenti a jogász elemmel szemben a laikus elem térfoglalását a bírászkodásban, hanem csak azt, hogy a rendes bíróság tagjaitól megkövetelt *különös képesítés* ennyivel szűkebb körben jut szerephez. Vannak azonban olyan közigazgatási hatóságok, továbbá más, ebben a vonatkozásban közigazgatási hatóságnak tekintendő testületek és külön bíróságok, amelyeknek a szervei vagy tagjai jogi képesítés nélkül s így ebből a szempontból mint laikusok végeznek bírói funkciót.

A jogi képesítéssel nem bíró tagokból alakult külön bíróságok közül a kisebb polgári peres ügyek elintézésére rendelt *községi bíróságokat* kell elsősorban megemlíteni. Ezeknek is történeti multjuk van; a jobbjóság idejében a földesúr a maga joghatóságát a *villicus*-nak nevezett községi bíróra ruházhatta át.

A községi bíróságról azonban két dolgot kell megjegyezni. Az

egyik az, hogy van olyan — nem ugyan országos, hanem statutárius — jogszabály, a székesfővárosnak 1935-ben alkotott szabályrendelete, amely a községi bírói — itt: *kerületi városbírói* — tiszt elnyerését a rendes bírói hivatal viselésére képesítő feltételek kimutatásához köti. A másik megjegyzésünk pedig az, hogy az az ügy, amelyet a törvény a községi bíróság hatáskörébe utal, ezzel a Tc. (1930:XXXIV. tc.) 2. §-ának ellenkező, de téves szóhasználata ellenére sem kerül ki a rendes bíróság joghatósága alól, amennyiben hatályban maradt a Pp. 763. §-ának az a rendelkezése, hogy a községi bíróság határozatával eldöntött ügyet a még nem elégedő fél a járásbíróság elé viheti.

A bírói hatalomnak laikusok kezébe adására az érdekelt felek elhatározásától függően módot adnak a *választott bíróság* alakítására vonatkozó jogszabályok is. A gyakorlatban azonban rendszerint úgy állítják össze a választott bíróságot, hogy abban legalább részben szakképzett jogászok foglaljanak helyet. Ezt megnehezítette ugyan, de nem tette lehetetlenné a Ppn. (1925:VIII. tc.) 20. §-a, amely a tényleges szolgálatot teljesítő ítéldbíró vagy ügyészt a választott bíróként alkalmazásból kizárja.

A *budapesti áru- és értéktőzsde választott bírósága* az eljárási szabályok szerint a tőzsdetanácsosok sorából választott tagokból, tehát rendszerint nem jogász tagokból alakul, holott ez a bíróság gyakran igen bonyolult jogkérdésekben dönt, ítélete akárhányszor nagy anyagi érdekeket érint s ellene az ügy érdemében nincs is jogorvoslat. A jogügyi titkár mindig rendelkezésére áll ugyan a bíróságnak s az eljárásban fontos szerepet tölt be, ekként a jogi szaktudás érvényre jutását biztosítja, anélkül azonban, hogy jog szerint döntő szavazata lenne.

Hosszadalmas lenne pontról-pontra tüzetesen vizsgálat alá venni azt a kérdést, hogy mennyiben indokoltak vagy indokolatlanok azok az egyes rendelkezések, amelyek a vitás jogügyek különböző csoportjaiban a laikusok, vagy a rendes bíróságok tagjainál kevésbé szakképzett elemek bíráskodásának nyitnak teret. Egész általánosságban nem lehet ez ellen kifogást emelni. A rendes bírói eljárás nyújtja ugyan kétségtelenül a legtöbb biztosítékot az ügyeknek alapos és szakszerű elbírálására, de épen azok a garanciális intézkedések, amelyek ezt eredményezik, viszonylag lassúvá és költségessé teszik az eljárást, úgyhogy a kis ügyek tekintetében kétséges lehet, elbírá-e az ezek elbírálásához fűződő érdek a rendes bírósági eljárás költségét, más esetekben pedig az elintézés üteme szempontjából lehet helye hasonló aggályoknak. Van olyan eset is, amikor más hatósági eljárással való összefüggés, vagy a közigazgatási hatóságoknak közvetlenebbül ren-

delkezésökre álló hatalmi eszközök igénybevétele teheti célszerűvé, hogy ne a rendes bíróság bírálja el a jogvitát, amely különben a természeténél fogva oda kívánkoznék. Hogy csak egyetlen-egy példával világítsam ezt meg, a bíróságnak nincs rá módja, hogy a munkába állást vagy a munka folytatását jogtalanul megtagadó cselédet vagy gazdasági munkást a munka felvételére rászorítsa, ellenben a közigazgatási hatóság ezt karhatalom alkalmazásával is megteheti.

De talán mindezeknél nagyobb nyomatékkal szól a *rendes bíróságok tehermentesítésének* a szempontja amellett, hogy az arra alkalmas vitás ügyek megfelelő mennyiségben utaltassanak más hatóságok, testületek és szervek elbírálása alá, még ha ennek érdekében a szakszerűség tekintetében engedményeket kell is tenni. Enélkül a rendes bíróságok és esetleg más, hozzájuk hasonlóan magas képesítéshez kötött külön bíróságok tagjainak a létszámát mértéken felül szaporítani kellene, ez pedig az államháztartásnak erős megterhelésével járna és még az is kétséges, hogy lenne-e mindig elegendő számú olyan szakképzett jogász, akiben a bírói tiszt méltó betöltéséhez szükséges minden személyi tulajdonság megvan és aki emellett igazi hivatásérzettel vállalja is ezt a tiszteletet. A jogi képzés elengedése vagy lejjebb szállítása könnyebbé teszi a bírói tennivalók ellátására alkalmas férfiaknak a kiválasztását és az államkincstár megterhelését is csökkenti, mert az csak természetes, hogy annak, akinek nagyobb a képesítése, ceteris paribus nagyobb javadalmazásra is van igénye.

Ezeknek a szem előtt tartásával még azt sem tartanám indokolatlannak, hogy különösen a községi bíróság az eddiginél nagyobb mértékben vétessék igénybe a rendes bíróság tehermentesítésére. Ez történhetné az értékhatár feljebbemelésé által — amit az értékek változása úgyszólván eléggé indokolna — és méginkább azzal, ha a községi bíróság elé utalt ügyek ott végleges elbírálásban részesülnének, úgyhogy a járásbíróság elé vitelüknek nem lenne helye. Ezt esetleg össze lehetne kapcsolni a községi bíráskodás színvonalának a javítását célzó intézkedésekkel, de ilyen intézkedések tételére inkább a helyhatóságok lennének hivatva, amint erre a székesfőváros példát mutatott; ez azután a helyi viszonyokhoz s a helyenkint változó lehetőségekhez való alkalmazkodást is lehetővé tenné.

Abban, hogy egyes bírói teendőik végzését a szakképzett bírák helyett, azoknak teljes mellőzésével másokra, és pedig olyanokra bízuk, akik erre legalább is a jogi tudás szempontjából kevésbé alkalmasak, mindenesetre van némi megalkuvás. Ezt nem lehet tagadni. Az ítélkezés színvonalának alábbszállásából származó hátrányokat azonban csökkenteni lehet azzal, ha a rendes bíróság joghatósága alól

kikerülő ügyeket megfelelő körültekintéssel, óvatosan határozzák meg, arra az esetre pedig, ha elvétele mégis egy-egy bonyolultabb ügy is kerül a laikus bíró elbírálása alá, gondoskodás történik a lehetőség szerint arról, hogy legyen, akihez ilyenkor útbaigazításért fordulhat. A cél ugyanis az, hogy a laikus bíró is a törvény és a jogszokás szerint ítéljen s az ő ítélkezésében is — úgy, mint az ítélkezésben általában — a jogi botlás és tévedés minél szűkebb térre korlátoztassék.

Ettől a felfogástól — amely a rendes bíróság mellőzésében általában csak tehermentesítést célzó szükségintézkedést lát és azt némi megalkuvás eredményének tekinti — lényegesen eltér a nemzeti szocialista Németország új igazságügyminiszterének, Thieracknak, az a sajtónyilatkozatokban is kifejezésre jutott elhatározása, hogy ő szándékosan nem ad törvénykönyvet a kisebb peres ügyekben, jogi képzettség nélkül bíraskodóknak a kezébe, mert azt akarja, hogy ítéleteikben a nép egészséges ösztöne — a sokat emlegetett *gesundes Volksempfinden* — törjön magának utat, amely azután így a jövő jogalkotás számára is értékes útbaigazításokat adhat.⁵

Ha ez a terv megvalósul, kétségtelenül érdekes kísérlet lesz. Csakhogy a jogkereső közönség érthető módon nem szeret kísérleteknek — ha azok még olyan érdekesek is — szenvedő alanyává lenni.

Az ismertetett álláspont egyébként nehezen egyeztethető össze azzal, hogy a kihirdetett törvényeket és egyéb jogszabályokat mindenki előtt ismereteseznek tekintjük, senki sem hivatkozhatik arra, hogy azokat nem ismeri. Tudom, hogy a törvénynek ez az általánosan ismert volta jórésben csak fikció, de olyan fikció, amelyről a jogrend nem mondhat le, mert azzal a törvény kötelező ereje válnék kérdésessé. Ha pedig így van, lehet-e az mondani, hogy mindenkiről feltesszük a törvény ismeretét, épen csak a bíróról nem, aki a törvény alkalmazására van hivatva?

Ez a felfogás nem a valóság talajából nőtt ki, hanem a forradalom romantikájához tartozik. A nemzeti szocialista forradalom célkitűzéseivel összeegyeztethető, de csak egy átmeneti időre: addig, amíg a Harmadik Birodalom a saját világnézetének megfelelő törvényeket minden irányban megalkotja, ami persze nem megy máról-holnapra. Érthető, ha a nemzeti szocialista állam a liberális korban alkotott s az új törvénykönyvek elkészültéig kényszerűen hatályban tartott kódexzek felretételét adott esetben közömbösen nézi, sőt szívesen veszi; aminthogy a Rothenberger államtitkár által pregnánsan megfogalmazott álláspont szerint a rendes bíró sincsen a *törvényhez* kötve, hanem

⁵ L. a Neue Züricher Zeitung 1943. jan. 10-i számában.

csak a *joghoz*, értve jogon a nemzeti szocialista világnézetnek megfelelő és azzal telített jogot.⁶ Bizonyosan nem nézné azonban közömbösen a kormányzat, ha egyszer egy bíró — akár laikus bíró is — magának a nemzeti szocializmusnak a törvényeit tenné félre vagy azokról nem venne tudomást, arra hivatkozva, hogy neki az egészséges népi ösztöne mást diktál.

Ezeknek a szkeptikus megjegyzéseknek ellenére is vallom, hogy a Thierack-féle tervnek a megvalósítása — ha csak átmeneti időre történik is — megérdemli, hogy teljes figyelmet szenteljünk neki. Ha majd a törvényelőkészítésnél leendő felhasználás céljából összegyűjtik és hozzáférhetővé teszik a laikus bírák ítélezéséből azt, amit a nép jogi meggyőződésének a kifejezőjeként lehet tekinteni, ez olyan érdekes gyűjtemény lesz, amilyennek a tanulmányozására ritkán nyílik alkalom. Ebből aztán egyéb tanulságokon kívül magára a laikusok bíráskodására is értékes tanulságokat lehet szerezni.

Az eddigiekben a laikus bírának a *rendes bíróság munkáját helyettesítő* bíráskodásáról volt szó. A laikus elem azonban nemcsak ezen a módon vesz részt a bíráskodásban, hanem a rendes bíróságok tagjaival vagy azokhoz hasonló magasabb jogi képzettségű bírákkal *együttesen* is. Ilyen együttes bíráskodás megy végbe az *esküdtbírásgokban* és a különböző összetételű *vegyes bíróságokban*, amelyek az *ülnöki rendszert* valósítják meg.

Az *esküdtbíráskodás* eredetéről sokat vitáztak a jogtörténészek, de az bizonyos és közismert tény, hogy ez az intézmény az angolszász népek jogában fejlődött ki és onnan vette át az európai államok jórésze a francia forradalom idejében, vagy az azt követő időkben, mindenesetre a francia forradalom eszméinek a hatása alatt. A kontinensen azonban sohasem alkalmazták olyan széles körben az esküdtbírási intézményt, mint az angol jogban. Az angol jog szerint kérelemre polgári peres ügyekben is helye van — akár a *country court*, akár a *High court* előtt — esküdtekkel való bíráskodásnak, úgy azonban, hogy az esküdtek jogkérdésben nem döntenek, csak a tényállást állapítják meg s a bíró ehhez a megállapításhoz sincsen kötve.

Hazánkban az esküdtbíráskodást az 1848:XVIII. tc. (az első sajtótörvényünk) vezette be sajtóügyekben és az 1897:XXXIV. tc. terjesztette ki más büntető ügyekre, mégpedig jobbra vagy politikai jelentőségű, vagy bár közönséges, de főbenjáró ügyekre. A gyakorlati alkalmazás során csakhamar az esküdtbíráskodásnak lényeges hiá-

⁶ L. a *Der deutsche Rechtsstand* c. gyűjteményes munkában a 35. s. köv. lapokon.

nyai mutatkoztak; ezeknek a kiküszöbölésére a törvényhozás az 1914: XIII. törvénycikkben tett kísérletet. Az 1914/18. évi háború idején azután törvényes felhatalmazás alapján kiadott rendeletek előbb csak egyes törvényszékek területére, majd az ország egész területére függesztették az esküdtbíróóságok működését. Az ezt kimondó 6898/1919. M. E. sz. rendeletet a minisztérium a 8270/1939. M. E. sz. rendeletével a honvédelmi törvény (1939:II. tc.) 232. §-a alapján továbbra is hatályban tartotta. Ekként a törvényhozás az esküdtbíráskodás végleges megszüntetése iránt a mai napig nem intézkedett; nem valószínű azonban, hogy visszaállítására sör kerülhetne, mert a mai kor fellegősának nem felel meg.

Mi az a jellegzetes vonása, sőt fogalmi alkotóeleme az esküdtbíráskodásnak, ami azt más vegyes összetételű bíróságok működésétől megkülönbözteti? Az, hogy az esküdtbíróóságban az esküdtek és a bíróságnak a rendes bírói testületből vett tagjai nem együtt ítélik, hanem a bírói tevékenységnek részekre bontásával más kérdések felől döntenek az esküdtek és más kérdések felől a bírói tanács. A bírói tanács azután kénytelen a maga döntését az esküdtek verdiktjére alapítani, akár meg van győződve annak a helyességéről, akár nem. Csak a fellebbviteli bíróságnak, a Kúriának adott az 1914. évi novella több szabadságot, de a ténykérdésben az sem térhetett el az esküdtek verdiktjétől.

Az ítélezés funkciójának ez a részekre szaggatása — amellet, hogy az eljárást rendkívül bonyolulttá, nehézkessé tette — nem is felel meg az egyébként általánosan elfogadott, helyes elveknek. Hiszen a mi bírói gyakorlatunkban sokszorosan kifejezésre jutott elv az, hogy amely bíróságnak vagy hatóságnak a hatáskörébe valamely vitás ügynek az elbírálása tartozik, az maga bírálja el az elébe vitt ügynek minden előkérdését is, akkor is, ha ezeknek egyike-másika felől olyankor, amikor önállóan kerül elbírálás alá, más bíróság vagy hatóság van hivatva döntenet. Az előkérdések felől — különösen, ha azok nem pusztán ténykérdések — alig is dönthet megnyugtatóan az, aki nem látja a döntésnek összes következményeit úgy, ahogyan az ügy érdemében ítélező bírónak látnia kell. Viszont az ügy érdemében hozott véghatározat sem lehet megnyugtató, ha annak az alapja egy vagy több olyan előző döntés, amellyel maga a bíró nem azonosítja magát.

Ugyanerre az eredményre vezet a felelősség kérdésének a felvetése is. A jó ítélezésnek mindennél erősebb biztosítéka a bírói lelkiismeret. Az ítélethozatal funkciójának részekre szakítása mellett azonban sem az esküdt, sem a bíró nem érezhet teljes és osztatlan felelősséget a döntésért. Ez a helyzet vagy a felelősségérzet elzsi-bba-

dására vezet, vagy ellenkezően, tragikus lelkiismereti konfliktusoknak az előidézője lehet.

Ezek ellenére még néhány évtized előtt alig volt népszerűbb intézménye az igazságszolgáltatásnak az esküdtbíráskodásnál, annak bevezetését valósággal a haladottság próbakövének tekintették. Ennek az okai eléggé ismeretesek. Közülük csak kettőt kívánok megemlíteni.

A politikai bűncselekményekkel kapcsolatban az esküdszékben az egyéni és közszabadság biztosítékát látták a kormányhatalommal szemben. Abból indultak ki, hogy csak az esküdektől lehet teljesen független ítélezést várni, míg a rendes bíróság tagjai többé-kevésbé függének a kormánytól.

Kétségtelen, hogy bírói függetlenség nélkül nincs igazságszolgáltatás, csak annak az árnyéka. Juhász Andor halhatatlan szavai szerint: „a függetlenségétől megfosztott vagy megfélemlített bíró olyan tehetetlen, mint a művész, akitől elvették az ecsetjét vagy vésőjét, mint a katona, akinek kezéből kicsavarták a fegyverét, mint a lelkész, aki elől elzárták az Isten házát”.⁷ De éppen, mert így van, hogyan lehetne belenyugodni abba, hogy a magyar bírói szervezetben a teljes függetlenséget csak az ügyeknek egy csekély hányadában ítélező esküdtbíráskodás képviselje? Hiszen ez a bírói függetlenségnek csak gyenge surrogátuma lenne! A bírói függetlenségnek igazságszolgáltatásunk egész tágas mezejét erős várfalként kell körülölelnie; ezen a várfalon nemhogy réseket, de még repedéseket sem szabad eltűrni.

Másfelől nem szabad szem elől téveszteni, hogy a teljes bírói függetlenséghez nem elég a kormányhatalommal szemben független állás, hanem ahhoz lelki függetlenség is kell, amely felvértezi a bírót a propaganda, az illetéktelen befolyások ellen és képessé teszi arra, hogy ezeknek ellentálljon és tárgyilagos maradjon olyankor is, amikor nehéz a tárgyilagosságot megőrizni. Ezt a lelki függetlenséget az évek hosszú során át gyakorolt önfegyelmelés és a bírói kar nemes hagyományai-val való egybeforradás adja meg annak, aki a bíráskodást élethivatásul választotta; az alkalmi bírónál a véletlenül múlik, hogy mennyire tudja magát a káros befolyásoktól távontartani.

A másik ok, amely az esküdtbíráskodás egykori népszerűségének a létrehozásánál szerepet játszott, az a felfogás volt, hogy a jogilag képzett hivatásos bíró túlságosan ragaszkodik a törvény betűjéhez és ez akadályozza az emberi igazság megtalálásában, míg a laikus bírót az

⁷ A budapesti kir. ítéletkönyv 1924. december 24-i jubileumi teljes ülésében elmondott ünnepi beszéd.

ítélkezésében csak az igazságérzete vezeti s így kevésbé tévedhet útvesztőbe.

Nem tudom, volt-e olyan korszak, amelyben a rendes bíróság tagjait betüimádattal jogosan lehetett vádolni, de ha volt is, ezen, Istennek hála, már régen túl vagyunk. A bíró nem a törvény betűjének, hanem a törvény valódi akaratának igyekszik érvényt szerezni; a bírói testületnek minden tradíciója, a nagy bírák példaadása, a jogtudomány tisztult tanítása, mind erre ösztönzi. Ha azután néha mégis hamis útra téved és téves eredményre jut, ez az emberi gyarlóságnak sajnálatos következménye, nem pedig a jogi szakképzettségé. Sőt állítom, hogy éppen olyan esetben, amikor a törvény szövege nem fejezi ki szabatosan annak a valódi akaratát, a törvény helyes, de rejtett értelmének a felderítéséhez alapos jogi készsütségre van szükség, enélkül legfeljebb ráhibázni lehet, nem pedig biztos kézzel megtalálni.

Megtörténhetik persze az is, hogy a törvény valódi akaratának megfelelő ítélet sem fogja kielégíteni az igazságérzetet azért, mert maga a törvény rossz, igazságtalan. Ezen azonban csak a törvény megváltoztatása segíthet, nem pedig az, ha a törvény alkalmazását esküdtekre vagy más laikus bírákra bízuk, mert hiszen ezeknek is a törvény szerint kell ítélniök, a törvény parancsán kötelességszegés nélkül nem tehetik túl magukat. Az esküdtek a Bp. 349. §-a szerint erre esküt is tesznek. Aki ennek ellenére azt várná tőlük, hogy az igazságérzetüket ki nem elégitő törvényt tudva és akarva félretegyék, az sem a törvény parancsát, sem az eskü szentségét nem veszi komolyan. Ez természetesen nemcsak az esküdtekre, hanem a törvény alkalmazására kötelezett és arra esküt vagy fogadalmat tevő más laikus bírákra is áll.

Míg az esküdtbíráskodás ma szünetel és aligha is fog újból életbelépni, a jogász és laikus bírák együttes ítékezésének másik alakját, az ülnökök bevonásával történő tanácsalakítást sokféle változatban találjuk meg mai bírói szervezetünkben. Ennek a kimutatására hadd szolgáljon ez a rövid felsorolás, amely a teljességre egyáltalában nem tart igényt:

A jelentősebb *társadalombiztosítási ügyekben* a járásbíróságok ítéldbíróból, továbbá egy munkaadó és egy munkavállaló ülnökből álló tanácsban bíráskodnak. (1932:IV. tc. 2. §.) A fellebbviteli bíróságuk azonban a budapesti táblának elnökből és két bíróból álló tanácsa.

Az a járásbíróság, amelynek székhelyén társadalombiztosítási bíróság van, mint *munkaügyi bíróság* a járásbíróság ítéldbírájának elnöklete alatt a munkaadók és a munkavállalók sorából kijelölt ülnö-

kökből alakult három tagú tanácsban tárgyal és határoz. (9180/1920. M. E. sz. rendelet 8. §.)

Szabadalmi ügyekben első fokon a szabadalmi bíróság jár el, rendszerint egy jogi és két műszaki képesítésű bíróból, meghatározott esetben két jogi és három műszaki képesítésű bíróból álló tanácsban. (1920:XXXV. tc. 5. §.) Fellebbviteli bírósága a Kúria, amely ezekben az ügyekben elnökből, két kúriai bíróból és a műegyetem tanárai közül kinevezett két ülnökből álló tanácsban jár el. (1927:XX. tc. 2., 3. §§.)

A tőzsdebíróságnak a *tilos gabona határidőügyletek tárgyában* hozott ítélete ellen beadott felülvizsgálati kérelmet a budapesti királyi ítélőtáblának a bírói tagokon felül két ülnökből alakuló tanácsa bírálja el. Az ülnökök a tőzsdetanács tagjai közül kerülnek ki. (1930:XXII. tc. 47. §.)

Haszonbérmegállapítási ügyekben első fokon egy rendes bíróból, mint elnökből és két gazdasági szakértőből álló vegyes bíróság jár el. A fellebbviteli bíraskodást a törvényszékeknél ugyanilyen összetételű vegyes bíróság gyakorolja, ha pedig első fokon a törvényszék vegyes bírósága járt el, annak a határozatát a budapesti kir. ítélőtáblánál három rendes bíróból, továbbá az Országos Magyar Gazdasági Egyesület és az Országos Magyar Földbérli Egyesület által megnevezett egy-egy gazdasági szakértőből alakuló vegyes tanács bírálja felül. (6140/1923. M. E. sz. rendelet 13., 17. §§.)

Lényegében ugyancsak ilyen vegyes összetételű bíróságoknak kell tekinteni azokat a különböző jogszabályokban vitás jogügyek elbírálásának a céljára létesített döntőbizottságokat, amelyek részben rendes bírákból, részben jogi képesítéssel nem, vagy nem szükségszerűen rendelkező ülnökökből alakulnak. Ilyen a pénzüintézetek önkéntes és kényszerfelszámolása körében felmerülő vitás kérdések elbírálására alakított *pénzüintézeti döntő bizottság*, amely a legutóbb kibocsájtott 260/1943. M. E. és 270/1943. M. E. sz. rendelet szerint három rendes bíróból és a pénzüintézetek vezető tisztviselői sorából kijelölt két ülnökből álló öttagú tanácsban jár el.

A *büntető bíróságok* közül vegyes összetételű az árdrágító visszaélések tárgyában ítélező *uzsorabíróság*, amelynek három tagú tanácsa két ítélobíróból és az östermelés, az ipar vagy a kereskedelem köréből behívott egy szakférfiúból, mint ülnökből alakul. (5950/1920. M. E. sz. rendelet 3. §.)

A *választott bíróságokat* is sok esetben jogász és laikus tagokból egyesesen alakítják. Erről némelyik jogszabályunk intézményesen is gondoskodik; így a *tisztességtelen versenyről* szóló 1923:V. tc. alap-

ján megalakítandó választott bíróságok tekintetében a 6900/1934. I. M. sz. rendelet.

Igen tanulságos és érdekes az, ahogyan a *munkaügyi bíraskodásban* az ülnökök alkalmazásának a kérdése alakult. A 9180/1920. M. E. sz. eljárási rendelet tüzetesen szabályozza az ülnökök alkalmazásával kapcsolatos kérdéseket, sőt bizonyára épen ebből a célból készült, mert egyéb vonatkozásokban csak egészen lényegtelen eltéréseket tesz a rendes bírói eljárástól. A rendelet 17. §-a azonban módot ad az ügynek ülnökök alkalmazása nélkül tárgyalására, ha az egyesbíró által megtartott perfelvételi tárgyalás után a felek egyértelműen kijelentik, hogy nem kívánják ülnökök alkalmazását. A 18. §. szerint pedig, ha a kitűzött határnapon a szabályszerűen megidézett, illetőleg kiküldött ülnökök valamelyike nem jelenik meg, az elnök az ügyben, mint egyesbíró járhat el és határozhat. Már most mi történt? Néhány évig ülnökök közreműködésével tartották rendszerint a tárgyalást, azután, úgy látszik, a felek is, meg az ülnökök is megelégtették ezt, az ülnökök alkalmazása mind ritkábbá vált s végül ebben a tekintetben teljes *desuetudo* állott be. A budapesti központi járásbírósnágnál, ahol ez iránt érdeklődtem, azt a választ kaptam, hogy több mint tíz év óta egyetlen egy esetben sem került sor ülnökök alkalmazására. Nem tudom, hogy a vidéken is ugyanez-e a helyzet, de lényeges eltérés aligha lesz.

Nem akarnék ebből a tényből a kelleténél általánosabb következtetést levonni. Azt, hogy a jogászbírónak és a laikus ülnököknek együttes bíraskodása mennyiben teszi jobba az ítélezést, nem is lehet egységesen elbírálni, ez a különböző ügyszakoknál más-más tényezőtől függ. Ezért csak egy-két általános észrevételre szorítkozom.

A bírói tanácsnak ülnökökkel kiegészítése több ügyszakban — így a társadalombiztosítási, a munkaügyi bíraskodásban, úgyszintén a haszonbérmegállapításnál — úgy történik, hogy az ellentétes érdekű foglalkozási ágak és érdekcsoportok — így munkaadók és munkavállalók, haszonbérbeadók és haszonbérlelők — részéről kijelölt ülnököket egyenlő számban alkalmaznak. Ebben nyilván az az elgondolás játszik szerepet, hogy legyen mindenik félnek, mindenik ellentétes érdeknek egy hivatott szószólója a tanácsban, aki ott mindazt érvényesíti, amit annak az érdeknek a védelmére fel lehet hozni; az egyoldalúság veszélyét elhárítja az a körülmény, hogy az ülnökök alkalmazása paritásos alapon történik, a döntés pedig jó kezekben van a tanácsban helyet foglaló egy vagy több hivatásos bírónál, aki elé így minden oldalról kellően megvilágítva kerül az ügy.

A bírói tanácsnak ilyen módon megalakítását nem tartom sze-

rencsésnek. A bírónál elengedhetetlen személyi kellék a teljes pártatlanság és tárgyilagosság; ezt pedig alig lesz lehetséges megőriznie annak a bírónak, aki abban a tudatban foglal helyet a tanácsban, hogy tőle az ellentétes érdekek egyikének a győzelemhez segítségét várják s hogy egyenesen ebből a célból kapta a megbízását. Ez a legnagyobb hibája a *választott bíróságoknak* is, amelyeknek a tagjaiban az a körülmény, hogy ők egyik vagy másik féltől kapták a megbízást, csaknem kiirthatatlanná teszi azt a meggyőződést, hogy a megbízójuk érdekeit tűzön-vízen át képviselniök és védeniök kell. Az ilyen bírói tanácsban rendszerint csak egy igazi bíró van, aki megérdemli ezt a nevet: az elnök, mert csak ő az, akinek nincs oka reá, hogy valamelyik állásponthez már eleve odaszögezettnék érezze magát. A tanács többi tagja valódi pártatlanság nélkül a pártatlan bíró mezét ölti magára, s ezzel vagy megtévesztően hat, vagy pedig — és ez a jobbik eset — lényegében csak a félnek második ügyvédjévé lesz, aki a helyzeti előnyénél fogva közelebb tud férni az ügy igazi bírójához és így hathatósabban, főképen pedig ellenőrzéstől mentesebben tudja védeni a fél érdekét. Ez a helyzet semmiesetre sem őszinte.

Azt hiszem, az előbb vázolt visszasságok felismerése vagy megérzése is közrehatott abban, hogy a munkaügyi bíráskodásban a felek olyan könnyen lemondtak az ülnökök alkalmazásáról.

Ezzel szemben igen hasznos szolgálatot tehetnek a jogi képzettség szempontjából laikus, de más téren szakképzett vagy tapasztalt ülnökök azokban az esetekben, amikor nem az ellentétes érdekek egyikének vagy másikának előre kiszemelt képviselőiként, hanem abból a célból vesznek részt — teljes pártatlansággal — a bíróság munkájában, hogy az ügy helyesebb és teljesebb felderítéséhez a maguk szakmabeli jártasságával hozzájáruljanak.

A bíráskodásnak közvetlen tárgya — kisszámú kivételt leszámítva, amikor az ítélet csak ténykérdésben, pl. valamely okirat valódiságának a kérdésében tesz megállapítást — általában jogviták vagy vitás jogok felől való döntés; ezért a jogszabályok ismeretére az ítékezésnél mindig szükség van. A bírói döntésnek közvetlen tárgyaül szolgáló jogkérdés elbírálása azonban sokszor egész sor más kérdésnek — és pedig egyaránt tény- és jogkérdésnek — mint *előkérdésnek* az eldöntésétől függ és ezek közül a ténykérdések között lehetnek olyanok, amelyek a jogászai képzettségű bíró ismeretkörén kívül esnek. Az, hogy ezek a vitás ügyben csak előkérdések, nem egyértelmű azzal, hogy mellékkérdések; akárhányszor éppen ezek körül forog az igazi vita. Ilyen kérdések a legkülönbözőbb tárgyköröket érinthetik és a tudományok mai fejlettsége mellett teljesen lehetetlen, hogy a bíró az

alapos jogi tudáson felül más tudományszakoknak egész sorában is olyan széleskörű ismeretekre és átfogó tudásra tegyen szert, amely őt az ezek körébe eső vitás kérdéseknek önálló elbírálására képessé teszi. Az idevágó ismereteinek a hiányát tehát mások szakértelmének a segítségül hívásával kell pótolnia.

Ez kétféleképpen történhetik: szakértői bizonyítás útján, amikor a szakértő csak véleményt nyilvánít s a döntés minden kérdésben egyedül a rendes bíró feladata, vagy pedig úgy, hogy a szakértő maga is a bírói hatalomnak részesévé válik és a jogász bíróval együtt hozza meg a döntést.

Mind a két megoldásnak vannak előnyei és hátrányai.

A szakértői bizonyításnak előnye az, hogy a szakvélemény nyilvánítása a felek ellenőrzése alá esik és így nekik esetleg módjukban lehet a tévedések helyreigazításáról gondoskodni. Előnye az is, hogy a szakértő nem foly be a neki többé-kevésbé idegen jogi kérdések elbírálásába, ami nem neki való feladat. Mindennek az ellenkezője történik az ülnökök alkalmazása mellett, vegyes összetételű bíróságban történő bíraskodásnál; ez tehát a hátránya az utóbb említett megoldásnak. Előnye viszont az, hogy az ülnök a szakkérdésekben szükséges tájékoztatást sokkal közvetlenebbül adhatja meg a bírói tanács többi tagjának, ezek pedig kötetlenül és egészen az ítélet meghozataláig akármikor és akárhányszor kérhetnek felvilágosítást és útbaigazítást a szakértő bírótársuktól. Ez a körülmény a szakértői bizonyításnak sok nehézkességét és a megnyugtató eredményt veszélyeztető hátrányát teszi elkerülhetővé.

Szakértői bizonyítás útján különösen olyan esetben nehéz megnyugtató eredményt elérni, amikor a szakértőnek nem az eljárás során általa közvetlenül észlelt tényekről, hanem más bizonyítás — pl. tanúbizonyítás — eredményeképpen megállapítandó tényekről kell véleményt nyilvánítania. A tanúvallomások és egyéb bizonyítékok bizonyító erejének a méltatása ilyenkor a bírónak, nem a szakértőnek a feladata. A bíró azonban csak az ítéletben foglal állást a bizonyítás eredményének a méltatása tekintetében, így tehát a szakértő, amikor véleményt nyilvánít, még nem tudhatja, hogy mi lesz a bíró által megállapított tényállás. A helyes eljárás ilyenkor az, hogy a szakértő vagylagosan nyilvánítson véleményt a bíró által megállapítható különböző, egymástól eltérő tényállások alapulvételével; ez azonban nagyobb bizonyítási anyag mellett igen bonyolulttá teszi a szakértő feladatát. Ilyen esetben azért különösen előtérbe lépnek annak a rendszernek az előnyei, amely a szakértőt ülnökként a bírói székbe ülteti.

Az elmondottak szerint arra a kérdésre, hogy származik-e különös haszon az igazságszolgáltatásra abból, ha a jogilag szakképzett bíró a jogban járatlan vagy kevésbé jártas, de másnemű szakismeretekkel és élettapasztalatokkal rendelkező laikus bíróval együtt ül törvényt, nem lehet általánosságban igennel vagy nemmel felelni. A kérdés igen sok változatban merül fel, s a felelet is sokrétű és változatos, mint maga az élet. A jogi szabályozásnak itt is, mint általában, ellentétes érdekeket és szempontokat kell összeegyeztetnie, s korántsem bizonyos, hogy a célnál is az az út fog a legjobbnak bizonyulni, amely az indulásnál legtöbb bizalmat tudott felkelteni.

Egy azonban bizonyos. Akár jogász, akár laikus' üljön bírói székre, a *bíró* nevét csak akkor érdemli meg, ha lelkében egybe tud forrni a nagymultú magyar bírói testülettel, ha bírói tisztét igazi bírói szellemmel látja el. Ez minden szakképzettségnél százszorta fontosabb. Addig, amíg a magyar bíróságot s annak minden rendű és rangú tagját ez a szellem tölti el, mindig meg fog születni az igazságos ítélet úgy, ahogyan Werbőczy tanítja a Hármaskönyv prológusának 14-ik címében: „*Arra pedig, hogy az ítélés az igazság cselekvése legyen (Szent Tamás szerint), háromféle dolog szükséges. Először, hogy az igazságra való hajlandóságból; másodsor, a bíró hatalmából és joghatóságából származzék; harmadszor, hogy az ész józan megfontolásának kifolyása legyen*“.

37. *Némethy Imre dr.:*
Az állampolgársági jog legújabb fejlődése.
38. *Östör József dr.:*
Széchenyi, a fajvédő.
39. *Kresz Károly dr.:*
A háború pénzellátása.
40. *Vladár Gábor dr.:*
Fejlődik-e jogunk, vagy tesped?
41. *Raffay Sándor dr.:*
A zsidókérdés története Magyarországon.
42. *Szebeny József dr.:*
A székesfőváros szociálpolitikájának fejlődése.
- 43—44. *Mikecz Ödön dr.:*
Alkotmányreform.
45. *Eöttevényi Olivér dr.:*
Nemzeti vagy nemzetiségi állam lesz-e Magyarország?
46. *Kelemen Krizosztom:*
A magyarság lelki egysége.
47. *Szabó Imre:*
Magyar önismeret és magyar önbizalom.
48. *Egyed István dr.:*
Magyar jellem és magyar alkotmány.
49. *Kelemen Móric:*
Érdekképviseltek reformja.
50. *Herczeg Ferenc:*
Nemzeti színjáték.
51. *Rohringer Sándor:*
gróf Széchenyi István műalkotásai.
52. *Sipos Sándor dr.:*
Az ipari nyersanyagok megoszlása a világon.
53. *Egyed István dr.:*
A parlamentarizmus sorsa.
54. *Kelemen Kornél dr.:*
Az új Európa.
55. *Koós Zoltán:*
A totális háború pénzügyi feladatai.
56. *Marschall Ferenc dr.:*
A szociális gondolat igazi és hamis értelmezése.
57. *Markos Olivér dr.:*
Az új Európa közlekedési joga.
58. *Hindy Zoltán dr.:*
A jogász hivatásáról.
59. *Madarász István dr.:*
A hősiesség eszménye és a kereszténység.
60. *Voinovich Géza:*
Irodalmi kérdések.
61. *Az Országos Nemzeti Klub*
évkönyve (1942).
62. *Preszly Elemér:*
A magyar piaristák háromszáz éve.
63. *Kresz Károly:*
Háborús pénzügyek.
64. *Mendelényi László dr.:*
A statáriumról.
65. *Eöttevényi Olivér dr.:*
A császári ármádiától a nemzeti hadseregig.
66. *Lázár Andor dr.:*
Magyar gazdasági kérdések a háború után.
67. *Sipos Sándor dr.:*
A mű- és pótanyagok jelentősége.
68. *Csánk Béla dr.:*
A jog tükröződése a köznyelvben
69. *Markos Béla dr.:*
Magyar-e Budapest?
70. *Pataky Tibor dr.:*
A nemzetiségi kérdésről.
71. *Sipeki Balás Károly dr.:*
A világválság és a magyar érdekek.
72. *Lányi Márton dr.:*
Az eszményi bíró.
73. *Gedényi Mihály dr.:*
Író és olvasó.
74. *Vincenti Gusztáv dr.:*
A jogász és a laikus elem a bíraskodásban.

Az eddig megjelent és még el nem fogyott kiadványok az Egyetemi Nyomda könyvesboltjában (IV., Kossuth Lajos-utca 18.) beszerezhetők.

ATTILA-NYOMDA
részvénytársaság
Ig. Kulcsár Andor